

Helena Ostrowicka
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Esej recenzyjny

Książka *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych w optyce kartografii wiedzy metodologicznej*

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.15.1.10>

Abstrakt Tekst jest efektem ukierunkowanego odczytania książki zredagowanej przez Marka Czyżewskiego, Michała Otrockiego, Tomasza Piekota i Jerzego Stachowiaka pt. *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych* na tle rozważań o potrzebie rozwijania problematyzującej kultury badawczej. W kontekście innych prac z zakresu metodologii badań nad dyskursem, autorka eseju koncentruje się na dydaktycznej użyteczności publikacji, mapując wybrane elementy wiedzy metodologicznej. Szczególnie dużo miejsca poświęca problematyce i modelom analitycznym w badaniach nad dyskursem publicznym oraz identyfikacji celów i przedmiotów zainteresowań charakterystycznych dla zaprezentowanych w książce perspektyw badawczych.

Słowa kluczowe analiza dyskursu, wiedza metodologiczna, kształcenie metodologiczne, problematyzująca kultura badawcza

Helena Ostrowicka, dr habilitowana w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, profesor Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. W badaniach koncentruje się na eksploracji perspektywy postfoucaultowskiej w analizach dyskursu, relacji wiedzy i władzy w trzech instytucjonalnych kontekstach: edukacji, polityki i mediów. Ostatnio zajmuje się problematyką dyskursywnych wymiarów reformowania szkolnictwa wyższego i nauki w Polsce.

Adres kontaktowy:

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
ul. Chodkiewicza 30, 85-064 Bydgoszcz
hostrowicka@ukw.edu.pl

Bezpośrednią inspiracją do napisania tego tekstu stało się odczytanie monografii *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych* (2017) w kontekście możliwości jej wykorzystania w dydaktyce akademickiej. Choć redaktorzy zbioru, Marek Czyżewski, Michał Otrocki, Tomasz Piekot i Jerzy Stachowiak, nie artykułują wprost dydaktycznego celu publikacji, jej podtytuł zachęca, by kolejne dzieło wydane w rozpoznawalnej serii wydawniczej przyjąć jako specjalistyczny podręcznik z zakresu analizy dyskursu. W niniejszym tekście, w stylu recenzyjnej eseistyki i z zacięciem kartografa, zamierzam spoj-

rzeć na wspomnianą pracę właśnie z perspektywy jej użyteczności w kształceniu metodologicznym. Tak ukierunkowane odczytanie jest niczym kartografia, rozumiana w kategoriach „praktyki eksperymentalnej” (Rybicka 2013: 31), w której mapa nie jest synonimem odzwierciedlenia, statycznego i zamkniętego obrazu, lecz jest podatna na stałe transformacje, pozostaje „otwarta, daje się połączyć we wszystkich swoich wymiarach, daje się zdemontować, odwrócić” (Deleuze, Guattari 1988: 227). Jak zauważa Elżbieta Rybicka (2013), zaproponowany przez Gillesa Deleuze’a i Félix’a Guattariego sposób rozumienia mapy-eksperymentu oparty jest na zasadzie kartografii, która nie wpisuje się w optykę reprezentacji terytorium, ale też nie zrywa z owym terytorium związku. Kartografia jest tu procesem mapowania „współ z terytorium” (Rybicka 2013: 32) w taki sposób, że może zostać zmodyfikowana, dzielona, łączona, a nawet odwrócona przy montażu innego typu. Podjęta przeze mnie próba mapowania, łącząca pojęcia, kategorie i wątki wiedzy przez wybrane elementy książki. Pozostając w ścisłej relacji z omawianą publikacją, nie jest jednak nią samą. Mapowanie jako metafora ukierunkowanego (od)czytania zawsze jest procesem rekonfiguracji i ruchu myśli, eksperymentalnego przeniesienia konstelacji znaczeń. Tak pomyślane zadanie jest w moim przypadku konstruowaniem mapy przez pryzmat metodologicznej terminologii, opisu procesu badawczego oraz innych składowych ważnych dla rozwijania metodologicznej wiedzy. U podstaw przyjętej zasady kartografii nie leży zatem intencja tworzenia mapy rozumianej w kategoriach przewodnika poruszania się po książce, lecz próba identyfikacji, rekonstrukcji i ekspozycji wybranych elementów wiedzy metodologicznej.

Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych to druga publikacja prezentująca egzemplifikacje metodologii analizy dyskursu, jaka została wydana w interdyscyplinarnej serii *Biblioteka Dyskursu Publicznego* wydawnictwa SED-NO. Pierwsza praca zbiorowa, zredagowana przez Ruth Wodak i Michała Krzyżanowskiego (2011), bezpośrednio skierowana została do badaczy z kręgu nauk społecznych; druga, zredagowana przez Czyżewskiego, Otrockiego, Piekota i Stachowiaka (2017a) jeszcze silniej eksponuje inter-, trans- i multidyscyplinarność badań nad dyskursem. Publikacja ta jest efektem projektu badawczego „Komunikowanie publiczne w Polsce – ujęcie inter- i multidyscyplinarne”, w którym uczestniczyli przedstawiciele wielu dyscyplin naukowych: socjologowie, lingwiści, kulturoznawcy, politolodzy, medioznawcy, pedagodzy, historycy i filozofowie. Projektowi, obok celu metodologicznego, towarzyszył cel tematyczny (empiryczny) skupiony na historyczności polskiego dyskursu publicznego oraz – pokazanych na tle innych przemian o zasięgu krajowym i międzynarodowym – tendencji rozwojowych publicznego komunikowania (zob. *Polskie sprawy 1945–2015. Warsztaty analizy dyskursu* pod red. M. Czyżewskiego, A. Horolets, K. Podemskiego i D. Rancew-Sikory [2017b]).

Podstawowym celem metodologicznym projektu było wypracowanie i zastosowanie do konkretnych przypadków takiego instrumentarium badawczego, które będzie dopasowane do analizy polskich tekstów publicznych, a więc będzie uwzględniało zarówno specyfikę kontekstu społeczno-kulturowego, jak i obecne w polskiej tradycji nurty badawcze (Czyżewski i in. 2017a).

Pokłosiem realizacji celu metodologicznego jest właśnie publikacja *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*. Przyjmując rolę kartografa skupię się na mapowaniu „punktów” związanych z dydaktyczną użytecznością omawianej książki w kontekście popularyzacji wiedzy metodologicznej. Na tę ostatnią składa się nie tylko wiedza instrumentalna na temat tego, w jaki sposób skutecznie przeprowadzić badanie naukowe, ale i wiedza refleksyjna, związana między innymi z rozumieniem epistemologicznych i ontologicznych założeń planowanych badań oraz ich konsekwencji dla całości postępowania badawczego. Na wiedzę metodologiczną składają się więc zintegrowane treści z obszaru filozofii nauki, logiki i metodyki badań naukowych (zob. Bauman 2013), a także z historii i socjologii nauki. Szczególnie ważne miejsce w kształceniu metodologicznym¹ zajmuje problem badawczy, w którym jak w soczewce skupiają się refleksyjne i praktyczne elementy wiedzy. Koncentracja na pytaniach, jak trafnie zauważył Patrick White (2013), może zachęcać do eksperymentowania z metodami i jednocześnie powstrzymać przed wczesnym utożsamianiem się badaczy z jedną metodą. W wielu podręcznikach do metodologii badań społecznych i humanistycznych marginalizowane są jednak zagadnienia związane z problemami badawczymi (Szmidt 2010; White 2013) co utrudnia socjalizację do „kultury badawczej, która jest problematyzująca” (White 2013: 223). Warto podkreślić za Whitem, że problematyzująca kultura badawcza prowadzi do przezwyciężenia niektórych słabości obecnych w praktyce takich, jak schematyzm,

odtwórczość czy wczesne tworzenie tożsamości „monometodowych”. Kształcenie metodologiczne w kulturze problematyzacji opiera się nie tylko na podręcznikach prezentujących metodykę, ale i na lekturze tekstów opisujących proces badawczy i jego wyniki. To ta szeroka literatura naukowa kształtuje pogląd, czym jest badanie i do czego powinno aspirować (White 2013). Zaprezentowane wyobrażenie dydaktyki w zakresie metodologii badań uzasadnia przyglądanie się różnym publikacjom przez pryzmat możliwości rozwijania z ich pomocą problematyzującej kultury badawczej. Zapowiedziane wcześniej mapowanie rozpocznę od prezentacji struktury i zawartości poszczególnych części omawianej monografii.

Redaktorzy i autorzy poszczególnych rozdziałów *Analizy dyskursu publicznego* z dużą uwagą traktują przemiany w zakresie analizy dyskursu, rozpatrując je na tle zmian w myśleniu o nauce i rozwoju dyscyplin. Rozbudowane „Wprowadzenie” do zbioru, oprócz szczegółowych informacji o założeniach, celach i podstawie metodologicznej projektu badawczego, dostarcza syntetycznego wyjaśnienia, na czym polega „wielorodność analizy dyskursu” oraz jej interdyscyplinarny charakter. Dzięki temu, tekst ten wprowadza czytelnika do perspektywy dyskursowej w bardziej ogólnym sensie. Wątek epistemologiczno-ontologicznych założeń rozwijany jest w tekście Arkadiusza Jabłońskiego, który spoglądając z perspektywy realisty krytycznego, sięga do historii filozofii europejskiej i wpływu wybranych idei na konstytuowanie się ogólnie rozumianych badań nad dyskursem. Rozważania z poziomu epistemologii i ontologii – z punktu widzenia edukacyjnych walorów książki – są bardzo cenne.

¹ Ze względu na ograniczony cel niniejszego tekstu pomijam inne ważne wątki dyskusji o kształceniu metodologicznym i oczekiwaniach z nim związanych (zob. Piekarski 2016).

Szkoda, że w tym interesującym wywodzie nie wybrzmiały wyraźniej kwestie związane z wpływem omawianych metateoretycznych założeń na projektowanie badań, czyli na logiczną ciągłość pomiędzy problemem badawczym, metodą jego rozwiązania i trybem wnioskowania.

W strukturze monografii uwypuklone zostały trzy kategorie metodologiczne: metody, perspektywy badawcze i analizy. W dziale „Metody” jako egzemplifikacje metod badania dyskursu zaprezentowano następujące metody: analiza pola semantycznego (tekst Urszuli Topczewskiej), analiza narracyjna (opracowana przez Piotra Pawliszaka), analiza multimodalna (tekst Agnieszki Kampki), analiza semiotyczna (opisana przez Annę Niewiadomy) oraz analiza ramowania (tekst Karola Franczaka). W każdym tekście znajdziemy opis podstawowych pojęć i założeń teoretycznych. Natomiast szczegółowe dyrektywy dotyczące praktyki badawczej są prezentowane w różnym stopniu. Z kolei w dziale „Perspektywy badawcze” znalazły się: krytyczna analiza dyskursu (omówiona przez Monikę Kopytowską i Łukasza Kumięge), perspektywa postkolonialna (trzy teksty kolejno: Tomasza Zaryckiego, Marka Kochana i Magdaleny Nowickiej-Franczak), perspektywa feministyczna (opisana przez Natalię Krzyżanowską, Adama Konopkę i Ewę Glapkę) oraz perspektywa postfoucaultowska (tekst Magdaleny Nowickiej-Franczak). We „Wprowadzeniu” do zbioru redaktorzy w dość oszczędny sposób wyjaśniają, że perspektywy badawcze to „szczególnie wpływowe kierunki analizy dyskursu, które charakteryzują się odmiennymi ogólnymi przesłankami teoretycznymi, lecz dopuszczają stosowanie różnych metod badawczych. Ważną cechą omawianych perspektyw

badawczych jest ich, skądinąd zróżnicowany, profil światopoglądowy” (Czyżewski i in. 2017a: 24). Sprawę przyjętego rozumienia różnicującego „metodę” i „perspektywę badawczą” rozjaśnia tekst inicjujący część poświęconą perspektywie postkolonialnej. Dla perspektywy badawczej charakterystyczna jest podatność na odmienne, czasem konkurujące ze sobą odczytania. Tym różni się ona od metody, że ta druga powinna – zdaniem redaktorów książki – „spełniać określone rygory, by zachować swą integralność i tożsamość” (Czyżewski i in. 2017a: 209). Z takim rozumieniem wiążą autorzy wartość heurystyczną perspektyw badawczych podlegających nieustannym interpretacjom, dyskusjom oraz sporom teoretycznym i metodologicznym. Myślę, że warto byłoby o tych pojęciowych niuansach napisać już we „Wprowadzeniu” do książki, a także o intencjach związanych z analizą tego samego materiału empirycznego za pomocą dwóch różnych metod: analizy konwersacyjnej (tekst Doroty Rancew-Sikory) i analizy porządków uzasadnienia (opracowanie Jerzego Stachowiaka).

Konsekwentnie, spoglądając na dyskutowaną książkę z perspektywy jej przydatności w kształceniu metodologicznym opartym na problemie badawczym, dodatkowo usytuując te dwie kategorie (metodę i perspektywę badawczą) w ich relacji do problematyzacji. Perspektywa badawcza dąży do wypracowania epistemologicznych i ontologicznych założeń na temat celu i przedmiotu badań, dlatego jest ona pierwotna względem problemu badawczego. Pytania badawcze zawsze formułowane są przez badaczy z określonej perspektywy, choć nie zawsze z ich pełną świadomością. Natomiast decyzja o metodzie pozostaje wtórna wobec pola

problemowego – to wszak problem badawczy ukierunkowuje dobór adekwatnego i przydatnego sposobu jego rozwiązania. „Tym, co się liczy – jak pisał Karl Popper – nie jest metoda, lecz wrażliwość na problemy, zafascynowanie nimi” (cyt. za Szmidt 2010: 127). Generalnie, metody analizy dyskursu, co wydaje się oczywiste, mogą być stosowane do badania zjawisk, które mają charakter dyskursywny. I choćby z tego powodu ich użyteczność jest ograniczona metateoretycznymi i filozoficznymi założeniami konkretnego zamierzenia badawczego.

Kierując się taką logiką, teksty zawarte w działach „Metody” i „Dwie analizy tego samego materiału” poddałam analizie, zmierzając do identyfikacji przykładowych pól problemowych w analizie dyskursu oraz potencjalnych dróg postępowania badawczego (metod i modeli analitycznych). Nie wszystkie elementy tak pomyślanej sekwencji były wyrażane wprost przez autorów analizowanych tekstów. W takim przypadku mapowanie wymagało rekonstrukcji prezentowanej w tekście metodologicznej wiedzy. Chociaż każdy rozdział książki ma niewątpliwie przejrzystą i logiczną strukturę, to pod względem prowadzonej narracji są one zróżnicowane. Ujmując rzecz metaforycznie, można przedsta-

wianą tu kartografię określić jako poruszanie się po nierównym terenie. Przedstawione w tabelach wyniki rekonstrukcji i mapowania metodologicznych kategorii mają, ze względu na swój kartograficzny charakter, uproszczoną formę. Są efektem organizacji terytorium i selekcji, ustalania granic obszaru, a także uwzględniającego określoną skalę, uwypuklenia znaczenia wybranych „punktów topograficznych” i jako elementy mapowania ukazują „nie-definitywną potencjalność” (por. Rybicka 2013: 46).

W przypadku tekstów zamieszczonych w dziale „Perspektywy badawcze” skupiłam się na egzemplifikacji celów i przedmiotów badania, zakładając – jak już wcześniej wspomniałam – że o ukonstytuowaniu się określonej badawczej perspektywy świadczy osiągnięcie pewnego minimalnego konsensusu w zakresie co najmniej dwóch czynników ukierunkowujących proces badawczy. Są to: wspólne cele i pokrewne lub tożsame przedmioty zainteresowań badawczych. Cztery perspektywy badania dyskursu, które zostały przedstawione w omawianej książce, pomimo wewnętrznych różnic wynikających z preferencji teoretyczno-metodologicznych i światopoglądowych, spełniają to kryterium.

Tabela 1. Wybrane pola problemowe, metody i modele analizy dyskursu

Problematyka badawcza – egzemplifikacje	Przydatna metoda analizy dyskursu	Wybrane modele analizy
<ul style="list-style-type: none"> • W jaki sposób w języku zorganizowane jest doświadczenie? • Jaka jest treść wiedzy semantycznej określonych zbiorowości? • W jaki sposób zorganizowana jest wiedza kolektywna? • Jakie znaczenia tworzy pole semantyczne wybranych pojęć? 	Analiza pola semantycznego	Analiza siatki sześciu relacji znaczeniowych (Robin): określeń, ekwiwalentów, opozycji, asocjacji, działań podmiotu, działań wobec podmiotu

<ul style="list-style-type: none"> • Jak kształtują się procesy tworzenia tożsamości zbiorowych i indywidualnych? • W jaki sposób wyrażane są osobiste doświadczenia? • Co i w jaki sposób tworzy relacje władzy w warunkach instytucjonalnych? • W jaki sposób w narracjach reprezentowana jest rzeczywistość pozajęzykowa? • W jaki sposób konstruowane są znaczenia i spójność wypowiedzi? • Jakie są funkcje narracji w kontekstach pozadyskursowych? 	<p>Analiza narracyjna</p>	<p>Identyfikacja głównych obiektów-aktantów, ich cech i działań, przeciwników i pomocników. Rekonstrukcja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - struktur narracyjnych, - podzielanych przez aktantów definicji sytuacji, - struktur i kodów kulturowych (m.in. poprzez analizę metafor i kluczowych terminów)
<ul style="list-style-type: none"> • W jaki sposób złożone przekazy (weralno-wizualne, wizualno-audialne i in.) tworzą całościowe znaczenie? • Z jakich schematów poznawczych korzystają odbiorcy multimodalnych komunikatów? • Jak działają różne elementy multimodalnego przekazu? • Jakie kody komunikacyjne i w jaki sposób pomagają budować tożsamości zbiorowe, skuteczny (np. propagandowy) przekaz? 	<p>Analiza multimodalna</p>	<p>Cztery poziomy analizy (van Leeuwen, Kress):</p> <ul style="list-style-type: none"> - dyskursu (społecznie konstruowanej wiedzy), - designu (formatów, szablonów wytwarzania przekazu), - produkcji (sposobu tworzenia tekstu), - dystrybucji (upowszechnienia). <p>Analizowane elementy przekazu (Machin, Mayr): gatunek, język przekazu, przekaz wizualny, dźwiękowy</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Jakimi wizualnymi kodami posługuje się kultura w przestrzeni publicznej i z jakimi efektami? • Jaki jest status i funkcja kodów rezydualnych, dominujących i emergentnych w warunkach zmiany społecznej/kulturowej? 	<p>Analiza semiotyczna</p>	<p>Analiza na poziomie ogólnym: gatunku, stylu, materiału wykonania oraz wielkości. Analiza na poziomie szczegółowym: modalności, kompozycji, struktury narracyjnej, wymiaru relacyjnego. Kategoryzowanie i mapowanie kodów za pomocą kwadratu semiotycznego (Greimas)</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Jakie czynniki wpływają na schematy interpretacyjne używane w mediach? • Z jakich ram korzystają dziennikarze/media? • Jakie czynniki wpływają na tworzenie ram indywidualnych? • Jakie ramy indywidualne odtwarzają medialne schematy interpretacyjne? • Jaki typ schematów interpretacyjnych wpływa na percepcję dotyczącą określonych spraw? • Jak ramy indywidualne wpływają na indywidualną percepcję? • Z jakich powodów określone schematy interpretacji stają się nośne a inne nie? 	<p>Analiza ramowania</p>	<p>Różne podejścia analityczne (Matthes, Kohring):</p> <ul style="list-style-type: none"> - ilościowe (wspomagane komputerowo badanie częstotliwości występowania określonych słów, fraz), - lingwistyczne (badanie struktur składniowych, tematycznych, retorycznych), - hermeneutyczne (szeroko rozumiana interpretacja tekstu), - holistyczne (stworzenie listy ram, zbudowanie klucza kodowego i analiza zawartości), - dedukcyjne (stworzenie listy ram na podstawie teorii, kodowanie, analiza zawartości). <p>Identyfikacja pakietów medialnych/ramowych (Gamson, Modigliani; Van Gorp):</p> <ul style="list-style-type: none"> - narzędzi ramowania, takich jak metafory, stereotypy, wybory leksykalne, obrazy, dźwięki i in. - narzędzi rozumowania, takich jak definiowanie problemu, źródła problemu, atrybucja odpowiedzialności, proponowane rozwiązania, emocjonalna i moralna baza.

<ul style="list-style-type: none"> • W jaki sposób uczestnicy konwersacji oddziałują na siebie? • Jakie struktury komunikacyjne organizują rozmowę (w kontekście potocznym, instytucjonalnym, organizacyjnym) i w jaki sposób? • Jakie struktury społeczne i znaczenia wyłaniają się z rozmowy? • W jaki sposób uczestnicy rozmowy definiują sytuację, zjawiska i obiekty? 	<p>Analiza konwersacyjna</p>	<p>Analiza schematów organizacji rozmowy, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - procesu konstruowania wypowiedzi, - sposobów nawiązywania do wcześniejszej wypowiedzi, - odbioru wypowiedzi przez rozmówcę, - skonstruowania odpowiedzi, - wprowadzania korekt do wypowiedzi. <p>Istotne w analizie są takie sygnały, jak: pauzy, powtórki, zająknięcia, wtrącenia, przedłużanie głosek, mruknięcia itp.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Jaka jest gramatyka <i>cite</i> (porządku uzasadnienia): inspiracyjnego, domowego, sławy, obywatelskiego, rynkowego, przemysłowego, projektu w określonych kontekstach? • Jaki porządek uzasadnienia reguluje dyskurs uznany za prawomocny w danej kapitalistycznej instytucji? • Jakie problemy związane ze światem pracy uznaje się za ważne, jakie ich rozwiązana są proponowane, jakie są odrzucone? • Co sprawia, że organizacja pracy staje się ekscytująca, sprawiedliwa, bezpieczna? • Co motywuje do angażowania się na rzecz instytucji kapitalistycznych? • Jakie schematy komunikacyjne wyłaniają się z wypowiedzi na temat świata pracy? 	<p>Analiza porządków uzasadnienia</p>	<p>Pięć kroków jakościowej analizy treści:</p> <ul style="list-style-type: none"> - poznanie gramatyki <i>cite</i> (porządku uzasadnienia); - porównanie wybranego materiału empirycznego z teorią na podstawie wybranych wskaźników, np. językowych (słownictwo, frazeologizmy, metafory i in.), - przypisywanie kategorii teoretycznych (np. pojęć, tematów i wymiarów „nowego ducha kapitalizmu”) do materiału empirycznego, ewentualnie tworzenie nowych kategorii, - sformułowanie wniosków na podstawie kategoryzacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Czyżewski i in. 2017a.

Tabela 2. Wybrane perspektywy badawcze w analizie dyskursu publicznego

Perspektywy badawcze w analizie dyskursu	Cele badań – egzemplifikacje	Przedmiot zainteresowań badawczych – egzemplifikacje
<p>Perspektywa krytycznej analizy dyskursu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rozpoznawanie ideologicznego i manipulacyjnego charakteru komunikacji językowej. • Identyfikacja strategii dyskursywnych i innych elementów dyskursu, które legitymizują kontrolę lub/i neutralizują porządek społeczny. • Analiza sposobów manifestacji władzy w języku, tworzenia konsensusu, akceptacji i legitymizacji. • Identyfikacja podmiotów, które mają dostęp do narzędzi władzy oraz opis tych narzędzi. • Identyfikacja podmiotów, które są dyskryminowane oraz sposobów, w jakich ulegają dyskryminacji. • Rekonstrukcja sposobów, w jakie modele mentalne (reprodukowane przez dominujące dyskursy) tworzą wiedzę społeczną, normy, wartości, postawy, ideologie. • Krytyka relacji władzy w dyskursie i władzy nad dyskursem. 	<p>Hegemonia; niesprawiedliwe formy i relacje władzy; ideologie; nierówności społeczne; dominacja; dyskryminacja; marginalizacja wybranych grup społecznych; problemy społeczne</p>

<p>Perspektywa postkolonialna</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tropienie i rekonstruowanie asymetrii w wiedzy na temat krajów podległych krajom centrum (impe-riom). • Rekonstrukcja zależności pomiędzy centrum (metropolią) a regionami peryferyjnymi (pro-wincją). • Identyfikacja asymetrycznych struktur i relacji spo-łecznych, ekonomicznych, militarnych pomiędzy dawnymi państwami kolonialnymi a ich formalnie już wyzwolonymi koloniami. • Rekonstrukcja dyskursywnych efektów braku su-werenności państwa, narodu. • Rekonstrukcja dyskursywnych skutków bycia kolo-nizatorem. • Opis procesu konstruowania tożsamości zbiorowej (narodowej) w oparciu o określoną wizję przeszłości. • Krytyka zależności postkolonialnych. 	<p>Zależność postkolonialna; uniwersali-zacja i naturalizacja zachodniej historii społecznej i kultury; obrazy wspólnot narodowych, społecz-nych, kulturowych i cywilizacyjnych; budowanie tożsamości narodowej; dys-kursywne relacje podporządkowania pomiędzy centrum a peryferiami</p>
<p>Perspektywa feministyczna</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Identyfikacja czynników kulturowych i społecz-nych w zróżnicowanych oczekiwaniach wobec ko-biet i mężczyzn. • Zrozumienie procesów tworzących i podtrzymują-cych nierówności między kobietami a mężczyzna-mi, np. w obszarach polityki lub ekonomii. • Poszukiwanie źródeł nierówności płci, seksizmu, wykluczenia czy przemocy symbolicznej, fizycznej i ekonomicznej wobec kobiet. • Opis procesów tworzenia i odtwarzania kategorii gender (płci kulturowej) w bezpośrednich interak-cjach i w dyskursach medialnych. • Charakterystyka procesów konstrukcji kategorii macierzyństwa i ojcostwa. • Krytyka teoretycznych i materialnych przejawów fallocentryzmu kultury. 	<p>Nierówność i dyskryminacja ze wzglę-du na płeć; władza, która defaworyzuje kobiety; przemoc związana z płcią; spo-łeczne procesy konstrukcji płci i norm określających męskość i kobiecość</p>
<p>Perspektywa postfoucaul-towska</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rekonstrukcja funkcji wiedzy w ustalaniu prawdy o rzeczywistości i w wytwarzaniu relacji władzy. • Identyfikacja mechanizmów wytwarzania aktual-nej i historycznej wiedzy/prawdy o rzeczywistości. • Refleksja nad relacją dyskursu, władzy, wiedzy i podmiotu. • Rekonstrukcja reguł dyskursu, które wyznaczają rozumienie rzeczywistości. • Rekonstrukcja porządku dyskursu i reżimów praw-dy, które ukazują społeczne relacje władzy. • Krytyka ponadjednostkowej produktywności wła-dzy i jej racjonalności. 	<p>Tworzenie tożsamości osadzonych w konstruktach płci, seksualności czy etniczności; stosunek do mniejszości (np. narodowych, religijnych); sytuacja osób chorych i z niepełnosprawnościami; relacje władzy związane z wiekiem; biopolityka; neoliberalizm i moderni-zacja w różnych sferach życia (tj. praca, edukacja, rodzina); spory historyczne</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Czyżewski i in. 2017a.

Mamy więc w omawianej książce perspektywy badawcze, a także oparte na koncepcjach teoretycznych problemy, metody oraz modele analityczne ważne w analizie dyskursu publicznego. Wszystkie rozdziały składające się na monografię dostarczają cennych wskazówek metodologicznych. Niewątpliwym walorem pracy – zwłaszcza z punktu widzenia zastosowań dydaktycznych – jest jej *jedność w różnorodności*. Zróżnicowane metody i perspektywy badawcze odnoszone są bowiem do dyskursywnych zjawisk ułożonych w dookreślonym obszarze zainteresowań badawczych, to jest w domenie publicznej. Na najbardziej ogólnym poziomie książka odpowiada na pytania o to, jakie problemy badawcze wyłaniają się ze sfery dyskursu publicznego? Jakie metody są użyteczne w badaniach tego dyskursu? Jakie perspektywy badawcze pozwalają na uchwycenie, opis i interpretację problemów sfery publicznej? Choć oczywiście omawiany zbiór tekstów nie wyczerpuje możliwych odpowiedzi na tak sformułowane pytania, to forma prezentacji *metodologii zogniskowana na przedmiocie badań* ułatwia wprowadzanie do kultury badawczej, która jest problematyzująca. Pomocne są zwłaszcza te opracowania, w których autorzy po omówieniu podstaw teoretycznych, pojęciowych i metodycznych danej metody lub perspektywy pokazują konsekwencje jej zastosowania w konkretnym badaniu empirycznym. Dzięki temu czytelnicy zainteresowani daną metodą nie tylko poznają jej warsztat, ale i dowiadują się do czego może ona doprowadzić. Najlepszym przykładem są dwie analizy tej samej audycji radiowej przeprowadzone przy pomocy analizy konwersacyjnej i analizy

porządków uzasadnienia. Pod tym względem, to jest z uwagi na obecność empirycznych egzemplifikacji badań nad dyskursem, omawiana publikacja podobna jest do książek *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych* (Wodak, Krzyżanowski 2011) i *Analiza dyskursu w badaniach szkolnictwa wyższego* (Ostrowicka 2018). W mniejszej skali wyniki porównania dwóch różnych analiz tego samego tekstu znajdziemy także w rozdziale poświęconym perspektywie postkolonialnej autorstwa Magdaleny Nowickiej-Franczak oraz w tekście na temat perspektywy feministycznej (w tym przypadku autorzy opisują rezultaty analiz przeprowadzonych w trzech podejściach).

Praca ma niewątpliwą wartość poznawczą i dydaktyczną pomimo, że nie jest – tak jak zbiór *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne* (Czachur, Kulczyńska, Kumiega 2016) – bezpośrednio adresowana do akademickiej dydaktyki. Dla czytelników mniej zaznajomionych z perspektywą dyskursową jest lekturą dość wymagającą ze względu na zróżnicowaną strukturę i tok prowadzonych w ramach poszczególnych rozdziałów wywodów, a także z uwagi na nagromadzenie specjalistycznej terminologii. Z tego punktu widzenia wartość akademicką książki bez wątpienia wzmocniłby indeks pojęć i terminów. Obecny w niektórych rozdziałach deficyt w zakresie *explicite* sformułowanych i wyodrębnionych problemów badawczych może zostać przezwyciężony równoległym czytaniem omawianej książki z monografią *Polskie sprawy 1945–2015. Warsztaty analizy dyskursu* (Czyżewski i in. 2017b).

Bibliografia

Bauman Teresa (2013) *Kompetencje badawcze a świadomość metodologiczna* [w:] Teresa Bauman, red., *Praktyka badań pedagogicznych*. Kraków: Impuls, s. 81–157.

Czachur Waldemar, Kulczyńska Agnieszka, Kumiega Łukasz, red. (2016) *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*. Kraków: Universitas.

Czyżewski Marek i in., red. (2017a) *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*. Warszawa: Wydawnictwo SEDNO.

Czyżewski Marek i in., red. (2017b) *Polskie sprawy 1945–2015. Warsztaty analizy dyskursu*. Warszawa: Wydawnictwo SEDNO.

Deleuze Gilles, Guattari Félix (1988) *Kłucze*. Przełożył Bogdan Banasiak. „Colloquia Communia”, nr 1–3, s. 221–238.

Ostrowicka Helena (wstęp, wybór i opracowanie) (2018) *Analiza dyskursu w badaniach szkolnictwa wyższego*. Warszawa: Wydawnictwo SEDNO.

Piekarski Jacek (2016) *Uwagi o praktyce kształcenia pedagogów w zakresie metod badawczych*. „Ruch Pedagogiczny”, nr 2, s. 47–109.

Rybicka Elżbieta (2013) *Mapy. Od metafory do kartografii krytycznej*. „Teksty drugie”, nr 4, s. 30–47.

Szmidt Krzysztof J. (2010) *Geneza pytań problemowych w badaniach pedagogicznych: dziedziczenie, odkrycie, zredefiniowanie* [w:] Jacek Piekarski, Danuta Urbaniak-Zajac, Krzysztof J. Szmidt (red.), *Metodologiczne problemy tworzenia wiedzy w pedagogice. Oblicza akademickiej praktyki*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 175–189.

White Patrick (2013) *Who's afraid of research questions? The neglect of research questions in the methods literature and a call for question-led methods teaching*. „International Journal of Research & Method in Education”, vol. 36 (3), s. 213–227, DOI: 10.1080/1743727X.2013.809413

Wodak Ruth, Krzyżanowski Michał, red. (2011) *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Łośgraf.

Cytowanie

Ostrowicka Helena (2019) *Książka „Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych” w optyce kartografii wiedzy metodologicznej*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 15, nr 1, s. 178–187 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.15.1.10>.

The book under the title “An Analysis of Public Discourse. A Review of Methods and Research Perspectives” from the point of view of the cartography of methodological knowledge

Abstract: The text is the result of a targeted reading of the book edited by Marek Czyżewski, Michał Otocky, Tomasz Piekot, and Jerzy Stachowiak under the title “An Analysis of Public Discourse. A Review of Methods and Research Perspectives” against the background of the need to develop a problematizing research culture. In the context of other works in the field of discourse research methodology, the authoress of the essay focuses on the teaching usefulness of the publication, mapping selected elements of methodological knowledge. She devotes a great deal of space to the problems and analytical models in research on public discourse and to the identification of goals and objects of interest characteristic of the research perspectives presented in the book.

Keywords: discourse analysis, methodological knowledge, methodological training, problematizing research culture